

*Мищенко Т. М.,
здобувач юридичного факультету
Сумського державного університету*

ДО ПИТАННЯ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ КОРУПЦІЇ ТА ОРГАНІЗОВАНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ ЯК СКЛАДНИХ І СОЦІАЛЬНО НЕБЕЗПЕЧНИХ ЯВИЩ

Анотація. У статті розглядаються основні питання правової природи та зв'язок між соціально небезпечними явищами, корупцією та організованою злочинністю. Вносяться пропозиції щодо запобігання й протидії їм. Проводиться аналіз наявних пропозицій і перспектив вирішення цих проблем у спектрі правового поля.

Ключові слова: організована злочинність, корупція, корупційні зв'язки.

Постановка проблеми. Визначаючи основні напрями боротьби з організованою злочинністю, яка супроводжується корупційними зв'язками на сучасному етапі розвитку держави та суспільства, треба враховувати, що ці два соціально небезпечні явища є наслідком, а не причиною негараздів у реформуванні економіки держави. Пошук найбільш ефективних шляхів їх подолання треба здійснювати на основі вдосконалення законодавства держави й державного регулювання економічного життя суспільства. Боротьба з корупцією повинна бути насамперед постійною. Основні зусилля потрібно спрямувати на профілактику корупційних діянь з урахуванням вимог сьогодення й прогнозів на найближчу перспективу, усунення причин та умов поширення корупції в Україні, а не на притягнення до відповідальності окремих корупціонерів. Успішна боротьба з корупцією та організованою злочинністю в цих умовах не можлива без посилення репресивних заходів, пов'язаних зі встановленням кримінальної відповідальності за корупційні діяння, без активізації роботи правоохоронних органів зі своєчасного виявлення правопорушень та їх покарання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Однак перед тим, як розглядати заходи боротьби з організованою злочинністю, що супроводжується корупційними зв'язками, необхідно зупинитися, на нашу думку, на термінологічному аспекті поняття «боротьба з корупцією». На жаль, на сьогодні серед науковців, які займаються вивченням корупції, не існує єдиної точки зору щодо термінологічного визначення діяльності, яка спрямована проти корупції. Таку діяльність називають «боротьбою з корупцією», «контролем над корупцією», «протидією корупції», «наступом на корупцію», «запобіганням (попередженням) корупції» тощо [1].

При цьому науковець М.І. Мельник говорить про те, що досить часто терміном «боротьба з корупцією» не охоплюються профілактичні заходи антикорупційного характеру. Автор також відсторонює всі інші термінологічні поняття діяльності з боротьби з корупцією, відстоюючи думку, що протидія корупції є найбільш точним, порівняно з іншими термінами [1]. У результаті боротьба повинна призвести або до поразки, або до перемоги, а протидія спрямована проти чогось і не передбачає як результат обов'язкову перемогу чи поразку. При цьому автор говорить, що знищення корупції не можливе.

Аналізуючи таку думку, слід погодитися з тим, що ліквідація корупції як явища на цьому етапі розвитку не можлива. Будь-яка діяльність щодо подолання негативного явища

повинна мати на меті усунення такого явища, а не зменшення його проявів. Крім того, діяльність, спрямована проти конкретного прояву корупції, завжди має на меті знищення корупційного прояву на етапі його або попередження, або припинення, а притягнення до відповідальності корупціонера взагалі запобігає вчиненню інших корупційних діянь, що щодо них є боротьбою, оскільки спрямовано на знищення таких проявів ще до їх появи.

Як і будь-яка діяльність, боротьба з корупцією забезпечується через використання відповідного методу. Так, у теорії права під методом розуміється сукупність прийомів і засобів, за допомогою яких втілюються в життя певні цілі [2].

У науковій літературі існують два протилежні погляди, які стосуються застосування того чи іншого методу боротьби з корупцією.

Існує твердження, що боротися з корупцією необхідно насамперед через втілення в життя економічних і соціальних реформ, тобто створити умови, за яких особи, які є потенційними корупціонерами, стримуються від вчинення діянь через те, що вони більш зацікавлені не вчиняти протиправне діяння, ніж вчиняти його, оскільки розмір благ, які вони можуть отримати, є значно меншим, ніж те, що вони отримують від держави за виконання покладених на них завдань.

Так, наприклад, В.М. Гарашук пропонує боротися з корупцією шляхом усунення основних умов, які породжують корупцію. При цьому до основних умов належать такі:

- низький рівень життя державних службовців та осіб, які уповноважені на виконання функцій держави;
- низька заробітна плата та довгострокові затримки в її отриманні;
- високі ціни на товари й послуги, що наближаються до світових, а нерідко й перевищують їх;
- бездумна конфіскаційна податкова політика держави, за якої виробнику легше «підкупити» чиновника та приховати з його допомогою прибутки, ніж платити податки, тощо [3].

Дещо схожої думки дотримується О.О. Пасхавер. При цьому він зазначає, що успішна боротьба із системною корупцією в Україні передбачає спочатку реалізацію фундаментальних економічних і політичних заходів цієї боротьби, а потім розгортання всього арсеналу антикорупційних технічних засобів. Зворотна послідовність є не лише малоефективною, а й небезпечною соціально та політично [4].

Водночас автор відзначає, що звуження функцій державної машини й контроль суспільства за її розвитком є двома фундаментальними передумовами зменшення ролі корупції як системи. При цьому третьою фундаментальною передумовою, на думку автора, є зростання національного багатства та, як наслідок, зростання й пристойний рівень доходів державного службовця [5]. Тобто з трьох передумов зменшення корупції в Україні дві можуть бути втілені в життя через запровадження адміністративних заходів боротьби з корупцією.

Слід зазначити, що думка про необхідність боротьби з корупцією шляхом запровадження різного роду реформ, зокрема економічних, підтримується не лише національними фахівцями, а й іноземними науковцями.

На сьогодні науковці на перше місце висувують економічні (стимулюючі) методи боротьби з корупцією, які зводяться переважно до усунення передумов, які спричиняють виникнення корупції, через втілення економічних і соціальних реформ, відсуваючи адміністративний метод на задній план, що, на нашу думку, значною мірою спотворює розуміння як самого явища, так і мети боротьби з ним.

Дійсно, найбільш результативним шляхом боротьби з організованою злочинністю з корупційними зв'язками є усунення передумов і причин, які сприяють її появі та процвітанню, основними з яких є економічні, позбавитися яких швидко й ефективно неможливо. Для цього потрібні серйозні економічні, політичні та інші реформи, які потребують значного часу й витрат. Водночас це не виключає можливості застосування в боротьбі із цими небезпечними явищами також адміністративних методів, які не потребують значних витрат.

Економічний метод повинен втілюватися в життя через упровадження в Україні економічних, соціальних та інших заходів стимулюючого характеру, які потребують значного часу й фінансових витрат.

Однак у державі склалася така ситуація, коли необхідно зупинити подальше поширення корупції, оскільки ступінь враження державного апарату корупцією загрожує існуванню демократичного устрою в державі. Тому саме через застосування адміністративного методу, у розумінні його як управлінського методу, можливе зупинення темпів росту корупції.

На відміну від економічного методу, адміністративний повинен втілюватися в життя через застосування адміністративних (примусових) заходів, які часто мають обмежувальний і репресивний характер, при цьому його реалізація не потребує значних витрат як часу, так і фінансових ресурсів.

Саме через те, що адміністративний метод боротьби з корупцією знаходить своє практичне втілення через конкретні адміністративно-правові заходи, можна стверджувати, що останні виражають примусову волю держави.

Під адміністративними заходами боротьби з корупцією пропонується розуміти врегульовані нормами права взаємопов'язані дії компетентних органів держави та їх посадових осіб, за допомогою яких забезпечується боротьба з корупцією та організованою злочинністю, які носять владно-розпорядчий характер. Розглядаючи це питання, слід зауважити, що поняття адміністративних заходів боротьби з наведеними явищами не є тотожним поняттю заходів адміністративного примусу, а включає в себе останнє.

Взагалі в теорії права виділяють чотири види заходів юридичного (правового) примусу: заходи матеріального (цивільно-правового) примусу, заходи дисциплінарного примусу, заходи адміністративного примусу, заходи кримінального примусу.

Адміністративний примус є самостійним різновидом правового примусу. При цьому адміністративний примус відіграє важливу роль в охороні правопорядку, включає в себе велику кількість заходів із припинення вчинення протиправних дій (затримання громадян, заборона експлуатації механізмів тощо), заходів щодо виявлення й припинення протиправних дій та заходів щодо притягнення винних осіб до відповідальності й усунення шкідливих наслідків. Використання адміністративного примусу обумовлене, по-перше, необхідністю у встановлених законом випадках покарати правопорушника, по-друге, необхідністю припинити правопорушення, по-третє, попереджувати вчинення правопорушень.

Як і будь-яка діяльність, застосування заходів адміністративного примусу має певну мету. Метою застосування заходів адміністративного примусу в цілому є захист суспільства від правопорушень, тобто «захист суспільних відносин, які охороняються законом» [6].

У теорії адміністративного права під адміністративним примусом розуміється особливий вид державного примусу, який полягає в застосуванні суб'єктами функціональної влади встановлених нормами адміністративного права примусових заходів у зв'язку з їх неправомірними діями.

В.Є. Севрюгін відзначає, що адміністративний примус є різновидом юридичного (правового) примусу та полягає в застосуванні уповноваженими на те адміністративно-юрисдикційними органами (посадовими особами), народними судами (суддями) встановлених нормами адміністративного права примусових заходів впливу на правопорушників у зв'язку з невиконанням правових приписів [7].

При цьому автор веде мову про характерні особливості адміністративного примусу, основними з яких є такі: підставою застосування заходів адміністративного примусу є адміністративний проступок (правопорушення); заходи адміністративного примусу застосовуються до осіб та органів, щодо яких суб'єкт адміністративної влади не є вищим у порядку підлеглості та не володіє щодо них адміністративною владою; суб'єкт адміністративної влади та правопорушник не є членами одного колективу, останній безпосередньо не підлеглий по службі тим, хто має право застосовувати щодо нього заходи адміністративного примусу; адміністративний примус застосовується органами державного управління, і лише в деяких випадках – народними судами (суддями), органами громадських організацій (технічні та правові інспектори профспілок), проте в порядку, встановленому нормами адміністративного права; адміністративний примус є результатом реалізації державно-владних повноважень і полягає в примусі до виконання громадянами й посадовими особами встановлених правовими нормами юридичних обов'язків; адміністративний примус застосовується для припинення протиправних дій, покарання порушників в адміністративному порядку, забезпечення суспільної безпеки та встановленого порядку; здійснюється в межах адміністративно-процесуальних норм; сприяє профілактиці злочинів; здійснюється виключно на правовій основі [7].

Усі наведені ознаки притаманні адміністративному примусу як виду юридичного примусу. Водночас викликає сумнів положення, що підставою застосування адміністративного примусу є порушення [8]. На нашу думку, будь-яке порушення є підставою для застосування заходів відповідальності та припинення (в тому числі й адміністративних заходів), а для застосування інших заходів примусу, таких як заходи попередження вчинення порушення, є обов'язковим (наприклад, проведення ротачії кадрів, проведення роз'яснювальної роботи тощо). Іноді держава змушена вдаватися до примусу не лише тоді, коли сталося правопорушення й постає питання про притягнення до юридичної відповідальності. Отже, є багато інших заходів, які містять державний примус.

З наведеного з'ясуємо, що заходи адміністративного примусу не зводяться виключно до заходів щодо притягнення винних до відповідальності, а включають у себе інші заходи, які є своєрідною «альтернативою» юридичної відповідальності, дуже часто такі заходи не мають спільних точок із правопорушеннями.

Щодо класифікації заходів адміністративного примусу, то вважаємо за доцільне навести думку В.Є. Севрюгіна про те, що питання класифікації заходів адміністративного примусу має

велике теоретичне й практичне значення, яке до цього часу не отримало єдиного рішення ні в теорії, ні на практиці [7].

Так, в адміністративно-правовій літературі висловлюються різні погляди на класифікацію заходів адміністративного примусу.

Зокрема, Д.Н. Бахрах виділяє серед них заходи припинення, адміністративно-відновлювальні заходи та заходи покарання [9].

І.І. Веремеєнко вважає, що заходами адміністративного примусу є заходи адміністративного попередження, заходи адміністративного припинення, адміністративна відповідальність [10].

У цілому щодо питання кваліфікації заходів адміністративного примусу в науці адміністративного права виділяють два основні погляди (інші є модифікацією цих поглядів).

Перша позиція зводиться до двоелементної класифікації адміністративного примусу: адміністративне стягнення та інші заходи адміністративного примусу. Таку позицію було висунуто наприкінці 40-х рр. деякими провідними вченими, зокрема такими, як С.С. Студенікін, Ц.А. Ямпольський. В основу цієї кваліфікації закладено формальну ознаку – наявність адміністративних санкцій.

Іншу точку зору запропонував М.І. Єропкін наприкінці 50-х рр. Вона отримала найбільше розповсюдження. У ній ідеться про існування трьох видів заходів адміністративного примусу: заходи припинення, заходи попередження, заходи стягнення.

Повертаючись до думки В.М. Марчука та Л.В. Ніколаєвої про те, що, якщо зважати на систему інших (які не є вираженням відповідальності) заходів примусового характеру у зв'язку з правопорушенням та юридичною відповідальністю, то їх можна класифікувати за такими групами: додаткові заходи юридичної відповідальності, замінюючі юридичну відповідальність (еквівалентні) заходи, упереджуючі правопорушення заходи, припиняючі правопорушення заходи, забезпечуючі можливість юридичної відповідальності та досягнення її цілей заходи, не обов'язково зв'язані з правопорушенням заходи, не зв'язані з правопорушенням заходи [8]. Така класифікація, на думку авторів, притаманна всім видам заходів юридичного примусу, у тому числі й адміністративного.

На нашу думку, автори наведеної класифікації мають рацію, оскільки, наприклад, під час притягнення до відповідальності особи, яка вчинила корупційне правопорушення, може бути вирішено питання про відшкодування збитків, заподіяних державі, підприємству, установі, організації незаконним використання приміщень, засобів транспорту та зв'язку, іншого державного майна або коштів на загальних підставах та умовах матеріальної відповідальності працівників.

Вказаний захід прийнято відносити до заходів матеріального (цивільно-правового) примусу, проте застосовується він виключно під час вчинення особою адміністративного правопорушення – корупційного діяння, а отже, застосовується як захід стягнення до правопорушника, проте водночас він не є видом адміністративного стягнення, передбаченого чинним законодавством.

Висновки. Отже, до адміністративно-правових заходів боротьби з корупцією в Україні входять будь-які дії державних органів та їх посадових осіб із боротьби з корупцією, які носять владно-розпорядчий характер та здійснюються на виконання законів.

Література:

1. Мельник М.І. Протидія корупції: поняття, мета, напрями / М.І. Мельник // Право України. – 2002. – № 4. – С. 22–26.
2. Тихомиров Ю.А. Курс адміністративного права і процесу / Ю.А. Тихомиров. – М. : Юрінформцентр, 1998. – 740 с.
3. Гарашук В.М. Стратегія і тактика боротьби з корупцією / В.М. Гарашук // Концепція боротьби з корупцією в Україні. Підготовчі матеріали / Центр правової реформи і законопроектних робіт при Міністерстві юстиції України. – К., 1997.
4. Пасхавер О.О. Антикорупційна спрямованість економічних та політичних реформ / О.О. Пасхавер // Концепція боротьби з корупцією в Україні. Підготовчі матеріали / Центр правової реформи і законопроектних робіт при Міністерстві юстиції України. – К., 1997.
5. Пасхавер О.О. Антикорупційний аспект економічних та політичних реформ / О.О. Пасхавер // Матеріали Першого національного симпозиуму «На шляху до Добросочесності» (Київ, 28–29 листопада 1997 р.). – К., 1997. – С. 2–10.
6. Севрюгин В.Е. Понятие правонарушения (проступка) по административному законодательству : [учеб. пособие] / В.Е. Севрюгин. – М., 1988. – 252 с.
7. Севрюгин В.Е. Проблемы административного права : [учеб. пособие] / В.Е. Севрюгин. – Тюмень : ТИШ МВД РФ, 1994. – 245 с.
8. Марчук В.М. Правомірна поведінка, правопорушення та юридична відповідальність : [конспект лекцій з курсу «Основи права»] / В.М. Марчук, Л.В. Ніколаєва. – К., 1996. – Ч. 2. – 55 с.
9. Бахрах Д.Н. Административная ответственность граждан в СССР : [учеб. пособие] / Д.Н. Бахрах. – Свердловск : Изд-во Уральского ун-та, 1989. – 201 с.
10. Бахрах Д.Н. Административное право России : [учебник для вузов] / Д.Н. Бахрах. – М. : Норма, 2002. – 425 с.

Мищенко Т. М. К вопросу правовой природы коррупции и организованной преступности как сложных и социально опасных явлений

Аннотация. В статье рассматриваются основные вопросы правовой природы и связь между социально опасными явлениями, коррупцией и организованной преступностью. Вносятся предложения по предотвращению и противодействию им. Проводится анализ имеющихся предложений и перспектив решения этих проблем в спектре правового поля.

Ключевые слова: организованная преступность, коррупция, коррупционные связи.

Mishchenko T. On the question of the legal nature of corruption and organized crime as a complex social and hazards

Summary. This paper discusses the main issues of legal nature and the relationship between social and dangerous phenomena, corruption and organized crime. The propositions to prevent and combat it. The analysis of existing proposals and prospects for solving these problems in a variety of legal fields.

Key words: organized crime, corruption, corrupt connections.

*Полякова О. С.,**кандидат юридичних наук,**доцент кафедри військового права**військово-юридичного факультету**Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

АДМІНІСТРАТИВНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Анотація. Статтю присвячено розгляду сучасного стану правового регулювання адміністративної відповідальності військовослужбовців Збройних Сил України. Запропоновано привести у відповідність норми, які регулюють адміністративну відповідальність військовослужбовців Збройних Сил України.

Ключові слова: адміністративна відповідальність військовослужбовців, дисциплінарна відповідальність військовослужбовців, Дисциплінарний статут Збройних Сил України, дисциплінарні стягнення, адміністративні правопорушення.

Постановка проблеми. Сфера юридичної відповідальності взагалі та відповідальності військовослужбовців зокрема завжди привертала увагу науковців (конституціоналістів, адміністративістів) та військових, які зацікавлені й небайдужі до воєнної проблематики. Адже зазначена сфера є досить важливою не лише у військовій галузі, а й в адміністративно-правовій. Курс адміністративного права передбачає вивчення управління обороною, у межах якого, крім організаційно-правових засад управління обороною, комплектуванням Збройних Сил України, військовою службою, розглядається адміністративна відповідальність за порушення законодавства про військовий обов'язок і військову службу. Тому в статті серед важливих наукових завдань вказано на необхідність виокремлення підстав адміністративної відповідальності військовослужбовців та порядку її настання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різноманітні аспекти юридичної відповідальності військовослужбовців досліджувалися тією чи іншою мірою в роботах вітчизняних і зарубіжних науковців. Серед них можна виділити праці С.А. Авак'яна, Ю.П. Битяка, С.Н. Братуся, А.С. Булатова, В.Н. Дубровіна, А.О. Кондрашова, О.О. Косована, А.В. Кудашкіна, А.І. Стахова, В.Г. Стрекозова, М.С. Строговича, Р.Л. Хачатурова, І.Б. Цимбаренка та інших. Однак, враховуючи те, що вказані вчені в різний період та в різних напрямках досліджували питання юридичної відповідальності, вбачається за доцільне розкрити підстави адміністративної відповідальності військовослужбовців Збройних Сил України.

Тому **метою статті** є встановлення підстав адміністративної відповідальності військовослужбовців Збройних Сил України за чинним українським законодавством та порядку її настання.

Виклад основного матеріалу дослідження. У військовому юридичному словнику зазначається: «Адміністративна відповідальність військовослужбовця – це форма юридичної відповідальності військовослужбовця за правопорушення, яке не пов'язане з виконанням службових обов'язків та не є кримінально караним. Вона розповсюджується також на військовозобов'язаних у період проходження ними військових зборів. Адміністративні стягнення накладаються повноважними орга-

нами державного управління (органами внутрішніх справ, державними інспекціями, посадовими особами, уповноваженими на те законодавчими актами держави)» [1]. На відміну від адміністративної відповідальності, дисциплінарна відповідальність являє собою «особисту відповідальність військовослужбовців за проступки, пов'язані з порушенням військової дисципліни, норм моралі та військової честі». Притягнення військовослужбовців до дисциплінарної відповідальності здійснюється їх безпосередніми начальниками, а також начальниками гарнізонів, старшими морськими начальниками, військовими комендантами, районними (міськими) військовими комісарами. При цьому порушник може бути піддано дисциплінарному стягненню. Проступки військовослужбовців можуть також розглядатися на зборах особового складу та товариськими судами честі [1].

З наведеного насамперед вбачається, що адміністративна відповідальність настає за порушення, які не стосуються службової діяльності, а дисциплінарна відповідальність – за порушення, пов'язані з виконанням службових обов'язків.

Деякі вчені зазначають, що військові правопорушення є підставами для виникнення правовідносин між особою, яка скоїла правопорушення, та державою в особі органів управління (відповідного командування), правоохоронних органів, суду з приводу притягнення до передбаченої законом відповідальності. Чинне військове законодавство передбачає такі види відповідальності: 1) дисциплінарну відповідальність за скоєння проступків; 2) адміністративну відповідальність за скоєння адміністративних правопорушень; 3) матеріально-правову відповідальність за скоєння проступків, злочинів під час виконання службових обов'язків, наслідком яких є спричинення матеріальної шкоди; 4) кримінально-правову відповідальність за скоєння злочинів. Військовослужбовці на загальних підставах несуть цивільно-правову відповідальність за спричинення шкоди третім особам [2, с. 113].

Статтею 15 Кодексу України про адміністративні правопорушення [3], яка регламентує відповідальність військовослужбовців та інших осіб, на яких поширюється дія дисциплінарних статутів, за вчинення адміністративних правопорушень передбачено, що військовослужбовці, військовозобов'язані та резервісти під час проходження зборів, а також особи рядового й начальницького складів Державної кримінально-виконавчої служби України, органів внутрішніх справ, служби цивільного захисту й Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України *несуть відповідальність за адміністративні правопорушення за дисциплінарними статутами.*

Так, пунктом 45 Дисциплінарного статуту Збройних Сил України [4] передбачено, що за вчинення адміністративних правопорушень військовослужбовці несуть дисциплінарну відповідальність, за винятком випадків, передбачених Кодексом України про адміністративні правопорушення.

Зазначені акти не встановлюють чітких меж між адміністративною й дисциплінарною відповідальністю та конкретне